

НАПРЯМКИ ВДОСКОНАЛЕННЯ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОЇ ОХОРОНИ СФЕРИ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ В УМОВАХ ДІЇ ПРАВОВОГО РЕЖИМУ ВОЄННОГО СТАНУ В УКРАЇНІ

DIRECTIONS FOR IMPROVEMENT THE CRIMINAL AND LEGAL PROTECTION OF INTELLECTUAL PROPERTY IN THE CONDITIONS OF THE LEGAL REGIME OF MARITAL LAW IN UKRAINE

Арістова І.В., д.ю.н., професор,
завідувач кафедри адміністративного та фінансового права
Сумський національний аграрний університет

Кузнецова М.Ю., к.ю.н., доцент,
завідувач кафедри приватного та соціального права
Сумський національний аграрний університет

У статті наведено огляд сучасного стану забезпечення охорони сфери інтелектуальної власності в Україні. Визначено, що потреба у післявоєнному відновленні та виконанні плану євроінтеграції зумовлюють поточну необхідність розроблення механізму захисту сфери інтелектуальної власності. Подане визначення дефініції кримінальні правопорушення у сфері права інтелектуальної власності. Проаналізовані вибіркові статистичні показники вчинення кримінальних правопорушень у сфері інтелектуальної власності в Україні для виявлення окремих тенденцій їх прогнозування. Поряд з цим приведено аналіз окремих положень законодавства, прийнятого упродовж 2022р., зокрема, що стосується захисту суб'єктів у сфері інтелектуальної власності під час дії воєнного стану. З'ясовано, що у проекті Кримінального кодексу України місце відповідної системи суспільно-небезпечних діянь вже неодноразово змінювалося, проте очевидним є намір авторів виділити цю групу діянь у самостійний розділ з урахуванням цінності об'єкта кримінально-правової охорони. Криміналізація суспільних відносин у сфері інтелектуальної власності свідчить, що діяльність окремих суб'єктів протидії цим кримінальним правопорушенням є не достатньо ефективною. Зокрема, діяльність Вищого суду з питань інтелектуальної власності наразі ще є не впорядкованою. Зазначено, що з урахуванням набуття Україною статусу кандидата до Європейського Союзу зростає необхідність оптимізації секторального законодавства, в тому числі й у сфері інтелектуальної власності до вимог ЄС.

Ключові слова: інтелектуальна власність, кримінально-правова охорона інтелектуальної власності, судова реформа, Вищий суд з питань інтелектуальної власності.

The article provides an overview of the current state of intellectual property protection in Ukraine. It was established that in the structure of the system of combating offenses in the field of intellectual property, a high level of criminal legal protection, timely adoption of legislation in the field of protection of intellectual property rights, due to both internal and external threats during the operation of the legal regime of martial law, are of great importance. It was determined that the need for post-war recovery and the implementation of the European integration plan lead to the current need to develop a mechanism for the protection of intellectual property. The definition of the of criminal offenses in the field of intellectual property law is given. Selected statistical indicators of the commission of criminal offenses in the field of intellectual property in Ukraine were analyzed in order to identify individual trends in their forecasting. Along with this, an analysis of individual provisions of the legislation adopted during 2022, in particular, related to the protection of subjects in the field of intellectual property during martial law, is given. Of great importance in this context are the issues of the duration of actions related to the acquisition or protection of intellectual property rights. It was found that in the draft of the Criminal Code of Ukraine, the place of the relevant system of socially dangerous acts has been changed several times, but the intention of the authors to separate this group of acts into an independent section, taking into account the value of the object of criminal law protection, is obvious. The criminalization of social relations in the field of intellectual property shows that the activities of individual subjects in combating these criminal offenses are not sufficiently effective. In particular, the activities of the High Court on intellectual property issues are still not regulated. It is noted that taking into account Ukraine's acquisition of the status of a candidate for the European Union, the need to optimize sectoral legislation, including in the field of intellectual property, to EU requirements is increasing.

Key words: intellectual property, criminal protection of intellectual property, judicial reform, Supreme Court on Intellectual Property, protection of intellectual property.

Постановка проблеми. Поява на споживчому ринку України контрафактної продукції свідчить про не достатньо ефективну систему захисту сфери інтелектуальної власності. Високий рівень забезпечення прав інтелектуальної власності є важливою складовою та показником успіху на ринку багатьох компаній і торгових марок. Додержання законодавства у сфері захисту прав інтелектуальної власності потребує постійного контролю, відстеження та виявлення порушень, проведення роботи щодо збирання доказів про порушення відповідних прав. Судова реформа в Україні, що розпочалася ще у 2014 році була спрямована на необхідність приведення судочинства до стандартів ЄС з метою справедливого та ефективного відправлення правосуддя та задля верховенства права. Одним із результатів реформи стало утворення Вищого суду з питань інтелектуальної власності (ІП суду), який є вищим спеціалізованим судом України. Розвиток сфери інтелектуальної власності потребує відповідного правового регулювання для належної охорони всіх об'єктів

права інтелектуальної власності. У зв'язку з цим, належний судовий захист є одним із механізмів збалансованого комплексного й ефективного врегулювання спорів з питань захисту прав інтелектуальної власності. Запровадження правового режиму воєнного стану в Україні змінило вектор спрямування системи захисту прав інтелектуальної власності з орієнтиром не лише на внутрішню національну проте й на зовнішні загрози. Правовий режим воєнного стану в Україні передбачає можливість тимчасово, на період дії правового режиму воєнного стану певні обмеження конституційних прав і свобод людини і громадянина. Виникає необхідність пошуку правових механізмів захисту інтересів суб'єктів прав інтелектуальної власності, забезпечення доступності належного судового захисту, за допомогою альтернативного врегулювання спорів для найбільш ефективного захисту інтересів осіб у період дії правового режиму воєнного стану. Очевидно, що обов'язком держави є мінімізація впливу негативних факторів та наслідків дії воєнного стану на стан додерж-

жання законних прав та інтересів громадян. Разом з тим поряд із необхідністю протистояння військовій агресії росії перед Україною постало завдання посилення євроінтеграційних процесів, що також потребує підвищення рівня захисту прав інтелектуальної власності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Захист прав інтелектуальної власності та особливості правового регулювання результатів інтелектуальної діяльності вже були предметом досліджень окремих вчених. Сьогодні сфера інтелектуальної власності є середовищем з внутрішньою єдністю, в якому реалізується сукупність різноманітних видів творчої, інтелектуальної діяльності людини, що охоплюють різні сфери економічного та суспільного життя. Зокрема, вагомий внесок у дослідження кримінально-правової охорони вказаних прав у контексті євроінтеграції було зроблено В.Б. Харченком [1, с.29], який окреслив фактори соціальної обумовленості криміналізації порушень у сфері інтелектуальної власності, сформулював авторське розуміння системи таких кримінальних правопорушень, висвітлив історичний досвід кримінально-правової охорони зазначених прав. О.О. Дудоров [2, с.55] наголошував на необхідності посилення санкцій за вчинення кримінальних правопорушень у сфері захисту прав інтелектуальної власності, потребі оптимізації змісту диспозицій статей кримінальних правопорушень, що досягають на сферу інтелектуальної власності, доцільності залучення до цього процесу фахівців у галузі інтелектуальної власності. І.Б. Лавровська [3, с.37] зауважила на відсутності належної методики для експертної оцінки розміру матеріальної шкоди при порушенні прав у сфері інтелектуальної власності. А.О. Бояр [4, с.20] проводив дослідження модифікації інституційно-правового регулювання інтелектуальної власності ЄС, як одного з лідерів реформ у відповідній сфері як орієнтиру для України в контексті реалізації євроінтеграційних процесів. Серед зарубіжних науковців істотно напрацювання належать Jessica C. Lai and Janine L. Williams, які присвятили свої дослідження торговим маркам, як об'єкту пра інтелектуальної власності в контексті особистісних характеристик торгових марок у системі правовідносин між споживачем та брендом [5]. R. Ostergard [6] провів емпіричне дослідження, що визначає ступінь захисту прав інтелектуальної власності. Важливе значення для оцінки рівня захисту інтелектуальної мають дослідження, що проводяться міжнародними інституціями, такими як Всесвітня організація інтелектуальної власності. Сфера захисту прав інтелектуальної власності періодично привертає увагу науковців та практиків різних держав з метою вироблення уніфікованих стратегій, а також комплексу заходів, для покращення її стану в умовах виникнення нових видів загроз. Однак, серед проведених досліджень не було запропоновано дієвого механізму захисту сфери інтелектуальної власності для держави, яка знаходиться в умовах дії правового режиму воєнного стану. Тому вважаємо за доцільне окреслити комплекс таких заходів та надати пропозиції, спрямовані на всебічний захист інтересів всіх суб'єктів прав інтелектуальної власності, зменшенню негативного впливу на економічний розвиток України в умовах дії правового режиму воєнного стану.

Метою дослідження є проведення аналізу стану захищеності сфери інтелектуальної власності в Україні для відновлення конкурентоспроможності економіки держави у післявоєнний період, а також для формування відповідності єдиній політиці Європейського Союзу (далі – ЄС) у сфері інтелектуальної власності у зв'язку з набуттям Україною статусу кандидата на вступ до ЄС.

Виклад основного матеріалу. Актуальність протидії усім видам правопорушень у сфері прав інтелектуальної власності обумовлена активізацією вчинення відповідних правопорушень в умовах воєнного стану, негативним впливом цих процесів на економіку держави, науку,

охорону здоров'я, а також безпеку споживачів. 13 квітня 2022 року набув чинності Закон України «Про захист інтересів осіб у сфері інтелектуальної власності під час дії воєнного стану, введеного у зв'язку із збройною агресією Російської Федерації проти України» (далі – Закон [7]). Необхідність прийняття відповідного Закону була зумовлена потребою вироблення правових механізмів захисту інтересів осіб у сфері інтелектуальної власності та не допущення втрати прав інтелектуальної власності у період дії воєнного стану. Відповідно до положень Закону з дня введення в Україні воєнного стану, тобто з 24 лютого 2022 року, зупиняється перебіг строків для вчинення дій, пов'язаних з охороною прав інтелектуальної власності, а також строків щодо процедур набуття цих прав, визначених законами України про «Про охорону прав на промислові зразки» [8], «Про охорону прав на знаки для товарів і послуг» [9], «Про охорону прав на компонування напівпровідникових виробів» [10], «Про охорону прав на винаходи і корисні моделі» [11] та положеннями окремих інших нормативно-правових актів. Перебіг цих строків продовжується з наступного дня після дня припинення воєнного стану, з урахуванням періоду, що спливає до їх зупинення. При цьому необхідно брати до уваги той факт, що терміни для вчинення дій, пов'язаних з охороною прав інтелектуальної власності, а також процедур набуття цих прав визначаються не лише зазначеними вище законами України, проте й міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України. Відповідно до ст. 9 Конституції України [12] чинні міжнародні договори, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, є частиною національного законодавства України. Частина 2 статті 19 Закону України «Про міжнародні договори України» [13] встановлює, якщо міжнародним договором України, який набрав чинності в установленому порядку, встановлено інші правила, ніж передбачені у відповідному акті законодавства України, то доцільно застосовувати правила міжнародного договору. Тож існує необхідність у кожному конкретному випадку під час вирішення питання щодо перебігу строків вчинення тих чи інших дій, пов'язаних з охороною чи набуттям прав інтелектуальної власності, брати до уваги яким саме нормативно-правовим актом встановлені відповідні строки.

Важливе без перебільшення значення для суб'єктів інтелектуальної власності є положення щодо зупинення перебігу строків на права інтелектуальної власності, оскільки з їх дотриманням обумовлено набуття прав, їх чинність, як і можливість понести значні фінансові втрати. Поряд із зазначеним вище Законом вирішальне значення для посилення захисту інтересів осіб у сфері інтелектуальної власності у період дії воєнного стану мають: Указ Президента України №64/2022 «Про введення воєнного стану в Україні» [14]; Указ Президента України від 06.02.2023 року № 58/2023 «Про продовження строку дії воєнного стану в Україні» [15]; Закон України «Про правовий режим воєнного стану» [16]. Своєчасність прийнятого законодавства обґрунтована тим, що права інтелектуальної власності є важливою складовою комерційної діяльності, яка дозволяє виробнику виробляти унікальні товари, а втрата цих прав може мати наслідком втрату як репутації суб'єкта відповідних прав інтелектуальної власності так всього бізнесу.

Протидія вчиненню кримінальних правопорушень у сфері інтелектуальної власності в Україні забезпечується відповідними кримінально-правовими заборонами. Під кримінальними правопорушеннями у сфері прав інтелектуальної власності розуміємо сукупність посягань на встановлений порядок володіння, користування та розпорядження об'єктами права інтелектуальної власності, в результаті яких заподіюється істотна шкода суб'єктам інтелектуальної власності. До системи кримінальних пра-

вопорушень у сфері інтелектуальної власності у чинному Кримінальному кодексі України (далі – КК України) [17], на нашу думку належать, зокрема: ст. 176 КК України «Порушення авторського та суміжних прав»; ст. 176 КК України «Порушення прав на винахід, корисну модель, промисловий зразок, топографію інтегральної мікросхеми, сорт рослин, раціоналізаторську пропозицію»; ст. 229 КК України «Незаконне використання знака для товарів і послуг, фірмового найменування, кваліфікованого зазначення походження товару»; ст. 231 КК України «Незаконне збирання з метою використання або використання відомостей, що становлять комерційну або банківську таємницю»; ст. 232 КК України «Розголошення комерційної, банківської таємниці або професійної таємниці на ринках капіталу та організованих товарних ринках». Необхідно зауважити, що в Особливій частині чинного КК України відсутній самостійний розділ, присвячений відповідним кримінальним правопорушенням. Зазначені вище кримінально-правові норми розміщені у Розділі V «Кримінальні правопорушення проти виборчих, трудових та інших особистих прав і свобод людини і громадянина» та Розділі VII «Кримінальні правопорушення у сфері господарської діяльності».

Аналіз вибіркових статистичних показників у період з 2018 по 2022р. дозволяє виявити комплекс факторів соціальної обумовленості криміналізації діянь у сфері інтелектуальної власності, до яких належать їх суспільна небезпечність, відносна поширеність, національно-правові та навіть міжнародно-правові фактори.

Зокрема, за ст.176 КК України у 2018 році обліковано 126 кримінальних правопорушень та 147 у 2019 відповідно. Найбільша кількість облікованих кримінальних правопорушень, передбачених ст. 177 КК України зафіксована 2021 році, проте й коливання відповідних показників у інші роки не суттєво відрізняються від останніх, тобто вважаємо їх не показовими. За статтею 229 КК України «Незаконне використання знака для товарів і послуг, фірмового найменування, кваліфікованого зазначення походження товару» у 2000 році обліковано 107 кримінальних правопорушень, після чого в останні два роки прослідковувалася тенденція до зниження вчинення цих діянь. Проте у 2021 році вже було обліковано 95 кримінальних правопорушень за ст. 229 КК України. За ст. 231 КК України «Незаконне збирання з метою використання або використання відомостей, що становлять комерційну або банківську таємницю» у 2000 році обліковано 269 кримінальних правопорушень. Слід зауважити що відповідна кримінально-правова норма містить два предмети: комерційну та банківську таємницю. Тож визначити, в певних випадках з приводу якого саме предмету було вчинене діяння, передбачене ст.231 КК України є проблематичним. Теж саме стосується діяння, передбаченого ст. 232 КК України. При цьому беремо до уваги, що зміст диспозицій окремих досліджуваних кримінально-правових норм підлягав трансформації. Зокрема, у ст. 232 КК України з'явився таким предмет кримінального правопорушення як «професійна таємниця на ринках капіталу та організованих товарних ринках».

Додержуємося думки, що у ст.231 та 232 КК України банківська таємниця не належить до об'єкту права інтелектуальної власності. Тому доцільніше було би за виділити із зазначених вище кримінально-правових норм самостійні склади кримінальних правопорушень, а саме: «Незаконне збирання з метою використання або використання відомостей, що становлять комерційну таємницю» та «Розголошення комерційної таємниці або професійної таємниці на ринках капіталу та організованих товарних ринках». Така пропозиція обумовлена зростанням цінності суспільних відносин, що складаються у сфері інтелектуальної власності у сучасному суспільстві. Тож в ієрархії цінностей кримінально-правової охорони інтелектуальна

власність набуває особливого значення, оскільки право інтелектуальної власності забезпечує конкурентну перевагу товарів та послуг на ринку. Небезпечність наслідків цих кримінальних правопорушень для економіки держави міститься у тому, що з однієї сторони інтелектуальна власність розглядається як засіб підвищення ефективності виробництва, а з іншої є частиною економіки, яка у високорозвинених країнах забезпечує вагомий обсяг внутрішнього валового продукту. Захист права інтелектуальної власності на національному рівні для кожної держави спрямований на забезпечення економічного розвитку суспільства. Цей процес реалізується активізацією творчої діяльності членів суспільства, а стимулюється створенням можливостей для ефективної комерціалізації об'єктів права інтелектуальної власності. Здійснення злочинних посягань на права інтелектуальної власності спричинює шкоду не лише суб'єктам інтелектуальної власності, а й економічним відносинам. Як правило відповідні кримінальні правопорушення вчиняються з корисливим мотивом та з метою одержання відповідного економічного результату. У контексті реформування кримінального законодавства України доцільно приділити особливу увагу інтелектуальній власності як об'єкту кримінально-правової охорони та виділити у Особливій частині КК України самостійний розділ «Кримінальні правопорушення у сфері інтелектуальної власності». Необхідно зазначити, що це підтверджується відповідними положеннями проекту нового Кримінального кодексу України [18] (далі-проект). Зокрема, у Книзі 6 проекту КК України «Кримінальні правопорушення проти економіки» міститься розділ 6.2. «Кримінальні правопорушення проти інтелектуальної власності». Відповідний розділ містить модель кримінально-правової норми про проступок, передбачений ст. 6.2.4: «Порушення особистого немайнового права інтелектуальної власності», а також стаття 6.2.5. «Порушення майнового права інтелектуальної власності, що спричинило неістотну шкоду». Виділення системи кримінальних правопорушень у сфері інтелектуальної власності у проекті нового КК України у окремий розділ дозволяє констатувати про позитивні тенденції щодо визначення місця відповідних діянь в системі КК України у найближчому майбутньому. Проте, цілком логічно, що прийняття нового КК України ймовірно відбудеться після припинення військових дій на території України.

Актуальні зміни до чинного КК України передбачають посилення відповідальності за окремі кримінальні правопорушення, вчинені під час воєнного стану. Посилення кримінальної відповідальності стосується злочинів проти основ національної безпеки, наприклад ст. 111 КК України «Державна зрада», ст. 113 КК України «Диверсія», а також для військових злочинів таких як наприклад: ч. 3 ст 403 КК України «Невиконання наказу» або ч. 4 ст. 408 КК України «Дезертирство» та інші.

Станом на початок 2022 року Україна досягла стійких макроекономічних показників та успіхів на шляху до розбудови повноцінної ринкової економіки, проте багато процесів та впровадження реформ були призупинені у зв'язку із введенням воєнного стану. Проведено адаптацію секторального законодавства, в тому числі й у сфері інтелектуальної власності, захисту прав споживачів. Тим не менш у суспільства лишається високий запит на проведення подальшої реформи сфери інтелектуальної власності та запровадження діяльності Вищого суду з питань інтелектуальної власності, створення якого було започатковано у 2017 році в результаті проведеної судової реформи, проте свою практичну діяльність суд так і не розпочав. Вищий суд з питань інтелектуальної власності належить до кола суб'єктів протидії правопорушенням у сфері інтелектуальної власності. Серед інших суб'єктів можемо виділити: органи виконавчої влади, державні органи зі спеціальним статусом, органи судової влади.

Висновки. Трансформації у системі захисту сфери інтелектуальної власності в Україні обумовлені необхідністю посилення охорони відповідних суспільних відносин в умовах зовнішніх загроз, сформованих під впливом військових дій. З іншої сторони адаптація законодавства України у сфері інтелектуальної власності до вимог законодавства ЄС потребує відповідності Копенгагенським критеріям, які поряд із іншими положеннями, містять визначення необхідності щодо діяльності стабільних інституцій, здатних забезпечити демократію та верховенство права. До таких інституцій у майбутньому може належати Вищий суд з питань інтелектуальної власності в Україні. 23 червня 2022 року Європарламент прийняв резолюцію, результатом чого стало надання Європейською радою Україні статусу кандидата на вступ до ЄС. Це означає, що оптимізація українського законодавства у сфері інтелектуальної власності потребує урахування тенденцій розвитку законодавства ЄС

та його уніфікованих положень. Захист сфери інтелектуальної власності в умовах правового режиму в Україні є наразі відносно задовільним. Проведені заходи, спрямовані на забезпечення та посилення ефективності механізмів протидії правопорушення у сфері інтелектуальної власності. Ці механізми відображаються через компоненти системи протидії правопорушенням у сфері інтелектуальної власності. Встановлено, що до таких компонентів належать: кримінально-правова охорона та протидія; судовий захист як механізмом збалансованого комплексного й ефективного врегулювання спорів з питань інтелектуальної власності; альтернативні засоби врегулювання спорів. Поряд із зазначеним доцільним є проведення ознайомчих та освітньо-просвітницьких заходів на різних рівнях, спрямованих на обговорення питань, що виникають у практичній площині у сфері захисту інтелектуальної власності в умовах воєнного стану.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Харченко В. Б. Кримінально-правова охорона прав на об'єкти інтелектуальної власності в Україні: перспективи розвитку та гармонізації з європейським законодавством: автореф. дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.08. Харк. нац. ун-т внутр. справ. Х., 2011. 36 с.
2. Дудоров О. О. Проблеми кримінально-правової охорони інтелектуальної власності в Україні. *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е. О. Дідоренка*. 2015. Вип. 1. С. 50-68. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vduvs_2015_1_8.
3. Лавровська І. Б. Матеріальна шкода та упущена вигода в судовій практиці про злочини у сфері інтелектуальної власності. *Вісник Верховного Суду України*. 2013. № 7. С. 33-46.
4. Бояр А.О. Метаморфоза системи охорони прав інтелектуальної власності у Європейському Союзі. *Економічний часопис Волинського національного університету імені Лесі Українки*. № 4. 2021. С. 16-24.
5. Lai, Jessica C. and Williams, Janine L, Finding Your Identity and Partner in a Trade Mark. *Consumption, Innovation and the Law* (August 10, 2022). IIC - International Review of Intellectual Property and Competition Law 2022, <https://doi.org/10.1007/s40319-022-01229-z>, Available at SSRN: <https://ssrn.com/abstract=4187303>.
6. Ostergard, R. The Measurement of Intellectual Property Rights Protection. *J Int Bus Stud* 31, 349–360 (2000). <https://doi.org/10.1057/palgrave.jibs.8490911>.
7. Про захист інтересів осіб у сфері інтелектуальної власності під час дії воєнного стану, введеного у зв'язку із збройною агресією Російської Федерації проти України. Закон України від 01.04.2022 № 2174-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2174-20#Text>.
8. Про охорону прав на промислові зразки. Закон України від 15.12.1993 № 3688-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3688-12#Text>.
9. Про охорону прав на знаки для товарів і послуг. Закон України від 15.12.1993 № 3689-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3689-12#Text>.
10. Про охорону прав на компонування напівпровідникових виробів. Закон України від 05.11.1997 № 621/97-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/621/97%D0%B2%D1%80?lang=uk#Text>.
11. Про охорону прав на винаходи і корисні моделі. Закон України від 15.12.1993 № 3687-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3687-12#Text>.
12. Конституція України (*Відомості Верховної Ради України* (ВВР), 1996, № 30, ст. 141). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>.
13. Про міжнародні договори України. Закон України від 29.06.2004 № 1906-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1906-15#Text>.
14. Про введення воєнного стану в Україні. Указ Президента України від 24.02.2022 № 64/2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/64/2022#Text>.
15. Про продовження строку дії воєнного стану в Україні. Указ Президента України від 06.02.2023 р. № 58/2023. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/58/2023#Text>.
16. Про правовий режим воєнного стану. Закон України від 12.05.2015 № 389-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text>.
17. Кримінальний кодекс України від 05.04.2001 № 2341-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>.
18. Кримінальний кодекс України (проект). Контрольний текст станом на 14.07.2022 року. URL: <https://newcriminalcode.org.ua/upload/media/2022/07/14/1-kontrolnyj-tekst-proektu-kk-14-07-2022.pdf>.